

Acta Unitatis Fratrum. Dokumente zur Geschichte der Böhmischen Brüder im 15. und 16. Jahrhundert, Bd. 1: *Regesten der in den Handschriftenbänden Acta Unitatis Fratrum I-IV überlieferten Texte*, bearb. von Joachim Bahlcke, Jindřich Halama, Martin Holý, Jiří Just, Martin Rothkegel, Ludger Udolph, Wiesbaden 2018, Harrasowitz, ss. 524

Acta Unitatis Fratrum stanowią kolekcję odpisów rękopisów dokumentujących dzieje Kościoła (Jednoty) braci czeskich, przygotowaną w drugiej połowie XVI w. (1548–1589) przez władze Jednoty, a obejmującą okres od 1443 r. Zdecydowaną większość rękopisów stanowi korespondencja założycieli i członków Kościoła, do której w XVI w. dołączono także traktaty teologiczne, odpisy protokołów i postanowień synodów oraz ważniejsze akty normatywne. Cały zbiór liczy niemal 5500 kart, zapisanych przeważnie po łacinie i w języku czeskim, a zebranych w czternastu tomach, przechowywanych obecnie w Pradze w Narodowym Archiwum (Narodní archiv) i Muzeum Narodowym (Narodní muzeum). Od kilku lat skany oryginalnych kodeksów są w całości dostępne online na stronach Narodowego Archiwum¹. Wydawcy podjęli więc słuszną decyzję o ogłoszeniu drukiem regestów dokumentów.

Pierwszy tom edycji, mającej w zamierzeniu Wydawców objąć całą kolekcję, zawiera regesty pierwszych czterech tomów Akt, czyli 97 źródeł, pochodzących z lat 1443–1545. Już na wstępie trzeba zaznaczyć, że jest to niezwykle starannie opracowana publikacja, poprzedzona obszernym wstępem, wprowadzającym czytelnika w dzieje czeskiej reformacji, historię Kościoła braci czeskich i dzieje *Acta Unitatis Fratrum*, a także oferującym przegląd treści pierwszych czterech kodeksów kolekcji. Osobną część wstępu stanowi także bardzo rzetelny kodykologiczny opis podstawy wydania. Niezwykle rozbudowane regesty są niemal tłumaczeniami i komentowanymi parafrazami listów. W metryczkach dokumentów odnotowano zaś nie tylko inne przekazy wydawanych źródeł w zbiorach archiwów w Herrnhut, Seitenstetten, lecz także dotychczasowe edycje oraz ważniejsze interpretacje w literaturze przedmiotu. Całość zamyka obszerna bibliografia oraz indeks osobowy, miejsc oraz biblijnych odwołań.

Aby w pełni docenić fundamentalne znaczenie regestów owej kolekcji dokumentów, trzeba przywołać podstawowe fakty z dziejów czeskiej reformacji, rozpoczynanych zwyczajowo od śmierci Jana Husa w 1415 r. Spośród utrakwistów, domagających się komunii pod dwiema postaciami, liturgii w języku narodowym oraz kościelnej autonomii, wyłoniła się stopniowo grupa braci czeskich, tworząc — po rozbiciu radykalnych taborytów i obok katolików — trzecią ważną wspólnotę i organizację kościelną. Moment, gdy nieliczna wspólnota osiedliła się w 1457 r. we wsi Kunvald, przyjęto w tradycji Jednoty za datę założenia Kościoła. Wkrótce do niewielkiego zgromadzenia prostych ludzi zaczęły przyłączać się kolejne wspólnoty. Definitywne oderwanie od utrakwistów nastąpiło w 1467 r., gdy bracia po nawiązaniu kontaktu z waldensami wybrali własnych

¹ <http://www.badatelna.eu/fond/1014/zakladni-informace/> (dostęp: 15 VI 2019).

duchownych i stworzyli zaczątek odrębnej struktury, powołując własnego biskupa. Z tego okresu (1450–1471) pochodzi około połowy (49 z 97) źródeł znajdujących się w pierwszych czterech tomach akt, ujętych w opublikowanych regestach.

W 1494 r. funkcjonująca struktura kościelna wytworzyła pierwsze regulacje: na jej czele miała stać „mała rada”, w skład której weszło czterech biskupów i ośmiu starszych kapłanów. W zborach ustanowiono także diakonów, odpowiedzialnych za dyscyplinę, porządek i sprawy finansowe. Wszystkie trzy stany kościelne (biskupi, kapłani i diakoni) winni zachowywać celibat. Do tego momentu Jednota była ciągle wspólnotą zrzeszających prostych ludzi, pochodzących z niższych warstw społecznych, których łączyło przede wszystkim pragnienie życia w dyscyplinie. Od początku XVI w., gdy stery w jednocie przejęli Łukasz z Pragi i Prokop z Neuhaus (dziś Jindřichův Hradec), Jednota zmieniała jednak swoją tożsamość, wypracowując powoli także własne stanowisko teologiczne. Zwierzchnicy Jednoty opracowali i wydali drukiem liczne traktaty, śpiewniki i katechizmy. Postępująca normalizacja funkcjonowania Jednoty była związana także z jej wzrostem. Podczas gdy w 1480 r. grupa liczyła około 1–2 tys. osób, w ciągu dwóch dekad rozrosła się do ok. 10 tys. Z tego okresu w *Aktach* znajduje się kilkanaście dokumentów, tworzących drugi najważniejszy zbiór tematyczny (zwl. nr 68–85, 89–93).

Trzecią ważną przemianą we wczesnych dziejach Jednoty było nawiązanie kontaktów z ośrodkami reformacji w Rzeszy. Bracia już w latach dwudziestych wysłali poselstwa do Marcina Lutera, Martina Bucera i innych teologów, stopniowo uzyskując ich akceptację i status wspólnoty protestanckiej. W 1532 r. biskup Jan Augusta rozpoczął zbieranie pism i dokumentów związanych z dziejami Jednoty. Ten okres, zamknięty wygnaniem po wojnie szmalkaldzkiej (1548), znajduje odzwierciedlenie wyłącznie w siedmiu dokumentach, wśród których nie ma jednak pism wymienionych z reformatorami (nr 86–88, 94–97).

Czwarty etap dziejów Jednoty stanowił czas migracji (m.in. do Polski oraz na Morawy) i prześladowań pod panowaniem Habsburgów. Co istotne, to właśnie w tym okresie rozpoczęto prace nad zbiorem *Acta Unitatis Fratrum*, chcąc stworzyć dzieło apologetyczne, a także dowodzące historycznych korzeni wspólnoty, być może także zachować resztki dziedzictwa, zniszczonego i zagrożonego w okresie katastrof wojennych oraz wędrówek. Twórcami kolekcji byli zwierzchnicy Jednoty. Jak ustalili wydawcy, osiem z czternastu tomów Akt zostało sporządzonych z inicjatywy Jana Blahoslava (1523–1571), wybranego na biskupa morawskiej gałęzi Jednoty Braci Czeskich w 1557 r., czyli w momencie, gdy usamodzielniała się także polska część Jednoty. Blahoslav współpracował wówczas z czesko-braterskim biskupem z Přerova, Maciejem Červenką (1521–1569). Po śmierci Blahoslava prace nad kolekcją kontynuowali jego następcy, biskupi Ivančič Ondřej Štefan (1528–1577) i Jan Eneáš (1537–1594), którzy opracowali zapewne tomy X i XII–XIV.

Układając historyczną kolekcję, rywalizowano nie tylko z katolikami, lecz także z powstającą historiografią konfesyjną, m.in. z dziełami Matthiasa Flaciusa

Illyricusa, wpisującego tradycję husycką w ciąg „świadków prawdy” wiodący od apostołów do Lutra i reformacji luterkańskiej, ale także z historiografią humanistyczną, zainteresowaną dziejami czeskiego Kościoła. Warto zauważyć, że kolekcję tworzono niemal w tym samym czasie, co *Acta Tomiciana*, stanowiące bardzo podobny zbiór odpisów korespondencji i wybranych dokumentów. Pierwsze dzieła historyczne powstałe w czasie przygotowania *Akt* lub dzięki ich wykorzystaniu nie spełniły jednak oczekiwań Jednoty. Najślynniejszy ośmiotomowy traktat Jana Łasickiego pozostał w rękopisie, a potem zaginął, w druku ukazało się zaś tylko krótkie streszczenie wydane w 1660 r. Podobnie starsze prace Vavřinca Orlíka (1521–1569), Matouša Končeneho (1569–1622) czy anonimowa *Historia Fratrum Bohemicorum* doczekały się wydania drukiem dopiero w XIX w.

Po bitwie pod Białą Górą (1622) rekatolicyzacja Czech wywołała drugą migrację członków Jednoty z Czech i Moraw do Polski. Na jej fali do wielkopolskiego Leszna trafiła także historyczna kolekcja, gdzie korzystali z niej kolejni historycy Jednoty: w XVII w. Andrzej Węgierski, tworząc swoje wspaniałe dzieło *Slavonia reformata*, a w XVIII w. Daniel Ernest Jabłoński. W XIX w. materiały przechowywane w Lesznie spotkały się z zainteresowaniem historyków. W latach 1838–1840 część czeskobraterskiej spuścizny została zakupiona przez Muzeum w Pradze, a część przez archiwum w Herrnhut, skąd w 1945 r. trafiła do Pragi. W XIX i XX w. zbiory były wykorzystywane przez wszystkich znaczących badaczy dziejów Kościoła Braci Czeskich, Antonina Gindely’ego, Jaroslava Bidlo, Josepha Theodora Müllera, a także Jolantę Dworzaczkową. Dzięki starannej i doskonale opracowanej edycji regestów ważne dokumenty na trwałe wejdą do obiegu naukowego.

Maciej Ptaszyński
(Warszawa)